

Andrzej Dobrzyński

Pius XII i Sobór Watykański II : sprawozdanie z sympozjum

Studia Theologica Varsaviensia 47/1, 129-134

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. DR ANDRZEJ DOBRZYŃSKI

PIUS XII I SOBÓR WATYKAŃSKI II SPRAWOZDANIE Z SYMPOZJUM

Dwie papieskie uczelnie w Rzymie uczciły pamięć Piusa XII w 50. rocznicę jego śmierci. Eugenio Pacelli był studentem Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego, a na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim studiował i przez krótki czas był wykładowcą.

Symposium nt. *Dziedzictwo nauczania Piusa XII* odbyło się w dniach od 6 do 8 listopada 2008 r. Przez trzy dni uczestnicy gromadzili się w uniwersyteckich aulach Gregorianum i Lateranum, a zakończyli symposium audiencją u Benedykta XVI w Pałacu Apostolskim na Watykanie.

Celem symposium nie było podjęcie wciąż powracającej polemiki wokół postawy Piusa XII w czasie II wojny światowej. Rektor Lateranum, abp R. Fisichella, zaznaczył, że chodziło o refleksję nad pontyfikatem papieża E. Pacellego wykraczającą poza uprzedzenia. Z tej racji prelegenci starali się przede wszystkim znaleźć związek między nauczaniem Piusa XII (1939-1958) a Soborem Watykańskim II (1962-1965).

W wykładzie wprowadzającym kard. T. Bertone podkreślił zwłaszcza rolę E. Pacellego podczas pontyfikatu Piusa XI. Wybrany watykańskim sekretarzem stanu w 1930 r., musiał stawić czoło zagrożeniom Kościoła w sytuacji narastającego konfliktu światowego. Był bliskim współpracownikiem papieża A. Rattiego w przygotowaniu encyklik dotyczących kryzysu ekonomicznego, przesładowania Kościoła w Meksyku i w Hiszpanii oraz potępienia ideologii faszyzmu i komunizmu. Odbył wiele ważnych podróży zagranicznych. Kard. Bertone podkreślił, że podczas pontyfikatu Piusa XI i następnie Piusa XII Stolica Apostolska zdobywała na arenie międzynarodowej coraz większy prestiż. Z zaangażowania obu papieży wyrosło szerokie zainteresowanie świata Soborem Watykańskim II. Za ich pontyfikatów tworzono także podstawy dla określenia roli Kościoła w świecie w okresie posoborowym.

E. Pacelli, wybrany następcą św. Piotra w przeddzień drugiej wojny światowej (2 marca 1939 r.), stanął wobec trudnych decyzji. Kard. T. Bertone przytoczył kilka świadectw ukazujących zasadność postawy przyjętej przez Piusa XII

w czasie wojny. Wskazał, że nie była to postawa „milczenia”, lecz świadomy wybór, okupiony wątpliwościami i duchowym cierpieniem. Chodziło o ocalenie życia konkretnych ludzi, w znacznej liczbie Żydów. Skrajne sądy mówiące o tym, że Pius XII „milczeniem” przyczynił się do ludzkich dramatów podczas II wojny światowej, są niesprawiedliwe i w świetle zachowanych dokumentów nie do utrzymania.

Abp G. Ravasi, przewodniczący Papieskiej Rady ds. Kultury, przedstawiając zainteresowanie Piusa XII sprawami kultury, skupił uwagę na jego rozumieniu „cywilizacji chrześcijańskiej” i na jego stylu pisarskim oraz nauczaniu o roli muzyki i sportu. Pojęcie „cywilizacji chrześcijańskiej” wyrażało przede wszystkim podstawowe wartości humanistyczne, takie jak: nienaruszalna godność człowieka, wolność i moralność ludzkiego działania, powszechna równość ludzi, różnorodność ludów i narodów. Styl pisarski Piusa XII i jego znajomość retoryki świadczą o dużej swobodzie, z jaką poruszał się on w różnych dziedzinach kultury. Omówił m.in. rolę muzyki z perspektywy duszpasterskiej w encyklice *Musicae sacrae disciplina* (1957 r.). Muzyka sakralna służy kultowi i „ożywia ducha”. Zadaniem Kościoła jest obrona muzyki przed tym, co czyni ją niezdolną do wyrażenia świętości. Natomiast w przemówieniu do sportowców (20 maja 1945 r.) papież E. Pacelli wskazał, że uprawianie sportu winno służyć całościowemu rozwojowi osoby.

Prof. A. Riccardi (Uniwersytet „Roma Tre”) pokazał, jak tworzyła się „czarna legenda” dotycząca Piusa XII. Od sowieckiej propagandy z czasów wojny „pałeczkę” przejęli ideolodzy rewolucji kulturalnej lat 60. XX wieku. „Czarną legendę” Piusa XII rozpowszechniono w świecie między innymi za pośrednictwem sztuki *Namiestnik* R. Hochhutha. Uczyniono z Papieża symbol minionej epoki i Kościoła „przedsoborowego”, który przeciwstawiono „nowym czasom” i Kościołowi „posoborowemu”. Prof. A. Riccardi wskazał także na zmianę nastawienia środowisk żydowskich wobec Piusa XII na początku lat 60. XX wieku. Podkreślił, że dostępna dokumentacja archiwalna w Watykanie jest w znacznej mierze ignorowana przed badaczy. Wykorzystywane są źródła drugorzędne, jak archiwa ambasad przy Stolicy Apostolskiej. Potrzebne są rzetelne studia, aby przeciwstawić się powierzchownej publicystyce, dalekiej od historycznej prawdy.

Sesja popołudniowa zapoczątkowała serię referatów dotyczących konkretnych dziedzin życia Kościoła, w których można wskazać wpływ nauczania Piusa XII na doktrynę Soboru Watykańskiego II.

Prof. U. Vanni S.J. (Gregorianum) zestawił encyklikę Piusa XII *Divino afflante Spiritu* (1943 r.) z soborową konstytucją *Dei verbum*. Papież E. Pacelli żywo interesował się naukami biblijnymi. Był przekonany, że znajomość Biblii ma znaczenie nie tylko dla życia Kościoła, ale i dla całej ludzkości. Wprowa-

dził metodę historyczno-krytyczną do badań nad Pismem Świętym. Zwrócił także uwagę na rolę patrystyki i Magisterium. Encyklika Piusa XII utworowała drogę nauczaniu Vaticanum II o Bożym Objawieniu.

W nauczaniu Ojca Świętego – mówił prof. L. Zak (Lateranum) – były obecne takie tematy jak: „ewangelizacja”, „apostolat” i „misje”. Papież E. Pacelli w encyklice *Evangelii praecones* (1951 r.) podkreślił, że powodzenie ewangelizacji zależy od rodzimego laikatu, od szacunku do miejscowej kultury i zwyczajów. W encyklice *Fidei donum* (1957 r.) Pius XII włączył księży diecezjalnych w działalność misyjną. Ukazał ich posłannictwo w szerszym kontekście eklezjologicznym, w którym jedna diecezja, tworząc mistyczne Ciało Chrystusa, podejmuje także odpowiedzialność za Kościół w drugiej diecezji. Wpływ Papieża widoczny jest przede wszystkim w soborowym dekreście o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*.

Prof. J. M. Joblin S.J. (Gregorianum) stwierdził, że u Piusa XII nie znajdujemy doktryny o wolności religijnej w takiej postaci, w jakiej została ona wyrażona w soborowej deklaracji *Dignitatis humanae*. Możemy jednak wskazać elementy, które służyły jej przygotowaniu. W encyklice programowej *Summi pontificatus* (1939 r.) i w *Przesłaniu na Boże Narodzenie* (1942 r.) Papież podkreślał, że wolność religijna winna zostać zagwarantowana ze strony państwa. Sprzeciwiał się jednak próbom ingerencji państwa w sprawy Kościoła.

M. Pacelli, dziadek Piusa XII, był jednym z założycieli „L'Osservatore Romano” w 1861 r. Od najmłodszych lat E. Pacelli miał bliski kontakt z szybko rozwijającym się światem mediów. Jego pontyfikat nie tylko był rejestrowany przez radio i kamery filmowe, ale też sam Papież często wykorzystywał środki przekazu dla swej posługi, zwłaszcza radio. Prof. E. Viganò (Lateranum) stwierdził w referacie, że Ojciec Święty może być uważany za prekursora „pontyfikatu medialnego” i soborowego dekretu *Inter mirifica*. W Encyklice poświęconej środkiem komunikacji *Miranda prorsus* (1957 r.) Papież zachęca katolików do odpowiedzialnego używania środków komunikacji społecznego przekazu.

Sesja przedpołudniowa w drugim dniu sympozjum została poświęcona zagadnieniom związanym z wewnętrznym życiem Kościoła (*Ecclesia ad intra*), którego ramy tworzą zwłaszcza dwie soborowe konstytucje: *Sacrosanctum Concilium* i *Lumen gentium*.

Prof. W. Henn OFMCap. (Gregorianum) pokazał wpływ Piusa XII na tworzenie się wizji Kościoła jako komunii w wierze, sakramentach i zgodzie braterskiej. Powołując się na Y. Congara OP, mówił o wpływie Papieża na naukę Vaticanum II o uczestnictwie chrześcijan w potrójnej misji Chrystusa.

Podkreślenie prymatu aspektu duchowego nad instytucjonalnym i przezwyciężenie istniejącej między nimi dychotomii były głównym celem encykliki *Mistici Corporis Christi* (1943 r.). Prof. B. Gherardini (Lateranum) zwrócił także

uwagę, że w papieskim dokumencie nicią przewodnią jest temat jedności Kościoła. Według profesora istnieje różnica między pojęciem „przynależności realnej” do Kościoła, o której mówi papieska encyklika, a pojęciem „przynależności pełnej i niepełnej”, o której uczy soborowa konstytucja *Lumen gentium*.

Prof. G. Ferraro SJ (Wydział Teologiczny, Sardinia) podkreślił wpływ Piusa XII na reformę liturgiczną dokonaną przez Sobór w trzech dziedzinach: w liturgii święceń kapłańskich, w koncelebry Mszy świętej oraz w nauce o kapłaństwie służebnym i o kapłaństwie powszechnym wiernych.

Pani profesor C. Militello (Marianum, Rzym) zwróciła uwagę, że w mariologii Piusa XII odzwierciedla się zarówno nurt ascetyczno-dewocyjny, jak i nurt odnowy teologicznej. W *Mistici Corporis Christi* słowo „matka” użyte jest 17 razy, z czego w 14 przypadkach odnosi się do Kościoła. Istnieje związek między dogmatem o Wniebowzięciu NMP (1950 r.) i ósmym rozdziałem *Lumen gentium*, w którym Maryja jest przedstawiona jako „eschatologiczna ikona Kościoła”.

Sesja popołudniowa w drugim dniu sympozjum dotyczyła problematyki związanej z relacją Kościoła do świata, z teologią moralną i z prawem kanonicznym.

Czy pewna sympatia obecna w relacji Kościół – świat od Soboru Watykańskiego II jest także wynikiem pontyfikatu Piusa XII? Na to pytanie odpowiadał prof. M. P. Gallagher SJ (Gregorianum). Wskazał, że jest różnica w „tonie i stylu”, w jakim o świecie mówił Papież i w jakim nauczał Vaticanum II. Jednak można także odnaleźć wiele punktów zbieżnych, spośród których na pierwszy plan wysuwa się antropologia chrześcijańska. Pius XII podkreślał paternalistyczną rolę Kościoła wobec ludzi. Znajdujemy u niego także obraz Kościoła jako „samarytanina” ludzkości. W konstytucji *Gaudium et spes* najwięcej odwołań do nauczania Piusa XII znajduje się w części poświęconej zagadnieniom gospodarczo-społecznym.

O roli świeckich w Kościele i w świecie mówił prof. Ph. Chenaux (Lateranum). Teologia laikatu nie była czymś nowym podczas prac Soboru Watykańskiego II. Pius XII dowartościowywał aspekt społeczny w misji Kościoła. Mówił, że w apostołacie świeccy są podporządkowani hierarchii, ale zwracał także uwagę na potrzebę współpracy. W dekrete soborowym *Apostolicam actuositatem* znajdują się liczne odwołania do Piusa XII (31 razy).

Nauczanie moralne Piusa XII przedstawił prof. R. Gerardi (Lateranum), który przypomniał, że Papież kierował się dewizą: *opus iustitiae pax*. Budowanie pokoju w świecie powinno zostać oparte na prawach osoby ludzkiej, prawie rodziny i prawie pracy. Za główne błędy uważał omijanie prawa naturalnego, odzucenie prawdy o powszechnym braterstwie ludzi i absolutyzację władzy. Interweniował w rodzących się wówczas kwestiach antykoncepcji i sztucznego

zapłodnienia. Podał moralną zasadę postępowania w przypadku osób terminalnie chorych.

Abp F. Coccopalmerio z Papieskiej Rady ds. Interpretacji Tekstów Prawnych podkreślił, że E. Pacelli wyróżniał się wysoką kulturą prawniczą. Papież wskazywał na prymat praw człowieka przed prawem stanowionym przez społeczność. „Osoba ludzka jest sensem prawa”. Wspólnota międzynarodowa może ingerować, kiedy państwo nie jest w stanie zabezpieczyć podstawowych praw człowieka.

Przedpołudniem trzeciego dnia sympozjum, w Sali Klementyńskiej Pałacu Apostolskiego Benedykt XVI przyjął uczestników sympozjum na audyencji. Abp R. Fisichella dziękując Ojcu Świętemu za przyjęcie, podkreślił, iż nauczanie Piusa XII stanowiło przygotowanie do Vaticanum II. Sympozjum potwierdziło kryterium św. Wincentego z Lerynu, które mówi, że nie ma rozwoju doktryny bez jej kontynuacji. Prof. G. Ghirlanda SJ, Rektor Gregorianum, przypomniał nazwiska profesorów uczelni, którzy współpracowali z Piusiem XII, między innymi o. S. Trompa SJ. Głębia papieskiego magisterium stała się jedną z solidnych podstaw doktryny Soboru Watykańskiego II.

W przemówieniu Benedykt XVI podkreślił, że ukazując bogate dziedzictwo Piusa XII, przezwycięża się jednostronne i powierzchowne próby odczytania jego pontyfikatu. Papież E. Pacelli pokazał, że w świetle tajemnicy Kościoła, jako zjednoczenia wiernych z Chrystusem, można odkryć głęboki sens powołania duchownych i świeckich. Z tej perspektywy można dawać chrześcijańską odpowiedź na wciąż nowe problemy, które niesie świat.

Benedykt XVI zwrócił również uwagę na szczególne cechy osobowości Piusa XII: pracowitość, odpowiedzialność za słowo, realizm, wyważony optymizm, wybitna inteligencja i pamięć, „szlachetna wrażliwość”. Czerpał on w życiu moc z miłości do Chrystusa, Kościoła i ludzkości. Magisterium Piusa XII emanuje teologiczną głębią i świadectwem pasterza, który wzbudza zaufanie.

Sięgając po dokumenty Soboru Watykańskiego II odkrywamy, że nauczanie Piusa XII jest wciąż żywe i aktualne. W wystąpieniach ojców soborowych znalazło się ponad tysiąc odwołań do nauczania Piusa XII. W dokumentach Vaticanum II jest ich ponad 250. Nie należy ich rozumieć tylko jako uzasadnienia dla wyrażonej myśli, lecz jako „klucz interpretacyjny” dla soborowej doktryny.

Sympozjum pokazało, że przy zastosowaniu właściwej hermeneutyki w odczytaniu dokumentów Vaticanum II – hermeneutyki odnowy w kontynuacji Tradycji – można odnaleźć właściwe znaczenie magisterium Piusa XII. Przedstawienie szerokiej panoramy tematów, w których widać proroczy aspekt myśli papieża E. Pacellego, potwierdziło, jak ważna jest całościowa wizja pontyfikatu. Publikacja akt sympozjum będzie ważnym uzupełnieniem oraz skorygo-

waniem powierzchownych, a czasem niesprawiedliwych ocen nauczania Piusa XII.

Warto również zaznaczyć, że Papieski Komitet Nauk Historycznych zorganizował przy placu św. Piotra, w bocznym skrzydle budynku im. Karola Wielkiego, wystawę *Pius XII – człowiek i pontyfikat*. Po pięćdziesięciu latach od śmierci dziedzictwo nauczania papieża E. Pacellego jest nie tylko inspiracją dla podjęcia dyskusji, lecz także emanuje mądrością, którą warto na nowo odkryć.

Ks. dr Andrzej Dobrzyński